

РОЗДІЛ 4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ

THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC AND MIGRATION PROCESSES ON LABOR RESOURCES MANAGEMENT IN UKRAINE

УДК 314.17

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct50-39>

Холодницька А.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління персоналом
та економіки праці
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Кириєнко Є.М.

магістр
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Kholodnytska Alla

Chernihiv Polytechnic National University

Kyriienko Yehor

Chernihiv Polytechnic National University

У статті досліджено вплив демографічних та міграційних процесів в Україні на управління трудовими ресурсами. Визначено основні демографічні та міграційні проблеми, які характерні для України. Доведено, що демографічні та міграційні процеси істотно впливають на стан трудових ресурсів у країні. Досліджено ключові демографічні показники, динаміку міграційних процесів та їхній вплив на стан ринку праці. Визначено основні проблеми управління трудовими ресурсами в Україні на сучасному етапі. Доведено, що скорочення чисельності населення та трудова міграція негативно позначаються на забезпеченні країни трудовими ресурсами. Із цих причин ефективне управління трудовими ресурсами в Україні можливе лише за умови подолання демографічної кризи та розроблення заходів щодо скорочення відтоку робочої сили за кордон. Це питання потребує системного дослідження і постійного контролю з боку держави з метою запобігання демографічній кризі та утримання висококваліфікованих кадрів у країні, що повинно забезпечуватися через розроблення ефективного механізму управління трудовими ресурсами.

Ключові слова: демографічні процеси, міграційні процеси, управління трудовими ресурсами, ринок праці.

В статье исследовано влияние демографических и миграционных процессов в

Украине на управление трудовыми ресурсами. Определены основные демографические и миграционные проблемы, которые характерны для Украины. Доказано, что демографические и миграционные процессы существенно влияют на состояние трудовых ресурсов в стране. Исследованы ключевые демографические показатели, динамика миграционных процессов и их влияние на состояние рынка труда. Определены основные проблемы управления трудовыми ресурсами в Украине на современном этапе. Доказано, что сокращение численности населения и трудовая миграция отрицательно сказываются на обеспечении страны трудовыми ресурсами. По этим причинам эффективное управление трудовыми ресурсами в Украине возможно лишь при условии преодоления демографического кризиса и разработки мер по сокращению оттока рабочей силы за границу. Этот вопрос требует системного исследования и постоянного контроля со стороны государства с целью предотвращения демографического кризиса и удержания высококвалифицированных кадров в стране, что должно обеспечиваться через разработку эффективного механизма управления трудовыми ресурсами.

Ключевые слова: демографические процессы, миграционные процессы, управление трудовыми ресурсами, рынок труда.

The article examines the impact of demographic and migration processes in Ukraine on the management of labor resources. The main demographic and migration problems that are typical for Ukraine have been identified. It is proved that demographic and migration processes significantly affect the state of labor resources in the country. The key demographic indicators, the dynamics of migration processes and their impact on the state of the labor market have been investigated. The main problems of human resources management in Ukraine at the present stage are determined. It has been proven that population decline and labor migration negatively affect the provision of the country with labor resources. For these reasons, effective management of labor resources in Ukraine is possible only if the demographic crisis is overcome and measures are developed to reduce the outflow of labor force abroad. This issue requires systematic research and constant monitoring by the state in order to prevent a demographic crisis and the retention of highly qualified personnel in the country should be ensured through the development of an effective mechanism for managing labor resources. Based on the study, we can say that the problem of labor management in modern conditions is of particular importance, because demographic processes in Ukraine have negative trends, there is an increase in labor migration, which in turn leads to significant disparities in the labor market. Measures to improve the quality of labor resources in Ukraine and improve their management are proposed. Among them: optimization of the remuneration system; social support of certain groups of the population; stimulating the development of small and medium business; reducing the tax burden, especially during a pandemic; formation of a professional structure of graduates taking into account the needs of the labor market; active state socio-economic policy. The authors have developed proposals to ensure effective employment and management of labor resources, opportunities to influence the outflow of labor abroad, the formation of competitive graduates in the labor market, increase the prestige of lifelong learning.

Key words: demographic processes, migration processes, labor resources management, labor market.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільних відносин, активна зміна та реформування вітчизняної економіки потребують відповідного забезпечення трудовими ресурсами, забезпечення ринку праці персоналом необхідних спеціальностей та кваліфікації. Забезпечення економічного розвитку країни та активного впровадження

реформ у всіх сферах суспільної діяльності можливе за умови постійного підвищення ефективності управління трудовими ресурсами.

Важливим складником стійкого розвитку будь-якої країни є належне її забезпечення трудовими ресурсами, адже зменшення частки працездатного населення та зростання трудової міграції на

певному етапі створюють загрозу національній безпеці країни. Прагнення країни забезпечити економічне зростання та підвищити свою конкурентоспроможність потребує нарощення кваліфікованої робочої сили, забезпечення державних органів та підприємств молодими талановитими спеціалістами, які готові впроваджувати інноваційні рішення, що сприятиме розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам впливу демографічних та міграційних процесів на управління трудовими процесами присвятили свої праці А.А. Брояка, Б.О. Ясінська [1], І.І. Кичко, Л.М. Мекшун [3], Т.М. Костюкевич [4], С. Кульцький [5]. І.П. Майданік [7] та ін. У своїх роботах автори значну увагу присвятили аналізу ринку праці, міжнародному та вітчизняному досвіду його регулювання, впливу демографічних та міграційних чинників на стан ринку праці та трудовий потенціал економічно активного населення.

Проте нові виклики, які постають перед Україною в умовах загострення економічної кризи, пов'язаною з глобальною пандемією, викликану поширенням COVID-19, значними масштабами трудової міграції та несприятливою демографічною ситуацією, потребують комплексного дослідження проблем управління трудовими ресурсами та розроблення дієвих механізмів їх вирішення.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз впливу демографічних та міграційних процесів в Україні на стан ринку праці та управління трудовими ресурсами для розроблення ефективних інструментів запобігання демографічній кризі та утримання висококваліфікованих кадрів у країні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із ключових складників формування трудових ресурсів є демографічні процеси, які відбуваються в країні. Основними проблемами, які впливають на управління трудовими ресурсами

в Україні, є загальне скорочення кількості населення, старіння нації внаслідок зростання смертності та зниження народжуваності, невідповідність рівня освіти та професійних навичок сучасним вимогам ринку, погіршення рівня життя та здоров'я населення [1, с. 70].

Демографічна ситуація в Україні погіршується протягом останніх років, про що свідчать дані, представлені в табл. 1.

Демографічна ситуація в Україні характеризується несприятливими тенденціями і негативними зрушеннями в структурах населення. Чисельність населення України протягом 2015–2019 рр. має стійку тенденцію до зменшення – на 858,1 тис осіб. Відповідно, зростає демографічне навантаження на працездатне населення, відбувається зменшення чисельності трудових ресурсів. Це пов'язано зі скороченням народжуваності з 10,7 до 8,1 особи у розрахунку на 1 тис осіб наявного населення. Спостерігається стійка тенденція до скорочення населення. Середній вік населення України за останні п'ять років зріс майже на рік.

В економічному аспекті зростання навантаження населенням похилого віку на працездатне населення та зниження природного відновлення трудових ресурсів є проблемою для розвитку суспільного виробництва. Старіння населення спричиняє потребу в додатковому піклуванні про старших людей, частка яких у населенні України невинно зростає [4, с. 471].

Основною проблемою демографічного стану в Україні є скорочення чисельності населення, оскільки рівень смертності значно перевищує рівень народжуваності (рис. 1).

Істотним чинником зміни чисельності та розміщення населення є міграція. На розвиток сучасних міграційних процесів в Україні впливають кілька важливих чинників:

– анексія Криму та конфлікт на Сході України й зумовлена ними економічна криза;

Таблиця 1

Демографічна ситуація в Україні у 2015–2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення 2019/2015	
						%	+/-
Постійне населення, тис осіб	42590,9	42414,9	42216,8	41983,6	41732,8	-2,0	-858,1
Демографічне навантаження на населення у віці 16–59 років на 1 000 осіб постійного населення у віці 16–59 років	618	632	647	660	671	8,6	53
Продовження таблиці 1							
Середній вік	40,9	41,1	41,3	41,6	41,8	2,2	0,9
Кількість живонарод-жених на 1 000 осіб наявного населення	10,7	10,3	9,4	8,7	8,1	-24,3	-2,6
Кількість померлих на 1 000 осіб наявного населення	14,9	14,7	14,5	14,8	14,7	-1,3	-0,2
Природний приріст/скорочення населення, тис осіб	-183	-186,6	-210	-251,8	-272,3	48,8	89,3

Джерело: складено за даними [2]

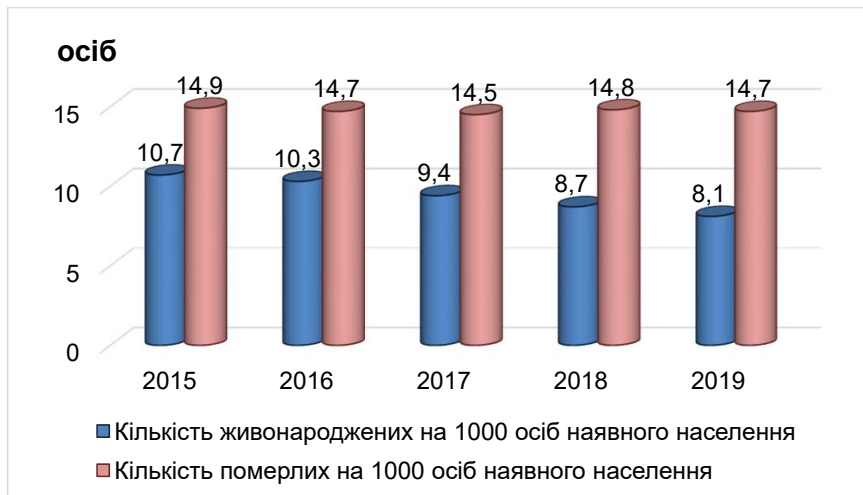

Рис. 1. Рівень народжуваності та смертності в Україні у 2015–2019 рр.

Джерело: складено авторами за даними [2]

– започаткування важливих реформ, які, однак, виявилися недостатньо рішучими та послідовними; просування шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема набуття у червні 2017 р. безвізового режиму з ЄС;

– міграційний досвід та розгалужені міграційні мережі, що сформувалися в результаті багаторічної активної участі українців у трудових міграціях за кордон;

– низький рівень та якість життя більшості населення, що спонукає до пошуку кращого життя та зовнішньої трудової міграції.

Завдяки певному поліпшенню економічної ситуації в 2016–2018 рр. та адаптації суспільства до кризових умов обсяги зовнішньої міграції українців стабілізувалися, проте залишаються значними. Водночас привабливість України для іммігрантів є невисокою. На тлі несприятливих демографічних тенденцій відтік населення може перетворитися на гальмівний чинник економічного розвитку [6, с. 3].

Міграційні потоки українців до країн Європи поступово зростають. За даними Євростату, кількість чинних на кінець року дозволів на перебування громадян України на території ЄС-28 протягом останнього десятиліття подвоїлася і становила у 2019 р. близько 1,2 млн (рис. 2).

Основною проблемою міграційних процесів в Україні є значні обсяги трудової міграції, у результаті якої відбувається відтік молодих кваліфікованих кадрів, що негативно позначається на стані та якості трудових ресурсів в Україні; крім того, спостерігається тенденція до отримання освіти за кордоном, а більшість студентів залишається там жити та працювати.

Про стан та ефективність управління трудовими ресурсами в Україні свідчать показники ринку праці (табл. 2).

Аналіз показників ринку праці України дає змогу зробити висновок, що у 2018–2019 рр. відбувалося зростання економічно активного населення на тлі зменшення рівня безробіття та зростання зайнятості, що зумовлено незначним економічним зростанням у цьому періоді. Слід зазначити, що зростання даних показників відбулося також у результаті суттєвого посилення відповідальності за тіньове працевлаштування.

Водночас на ринку праці України значні диспропорції, адже існує потреба у токарях-фрезерувальниках, електрозварювальниках, слюсарях, будівельниках, швачках, ІТ-фахівцях, трактористах, робітниках сільськогосподарського виробництва, що зумовлено значним рівнем зовнішньої трудової міграції [2].

Зважаючи на це, держава опинилася перед загрозою зниження демографічного потенціалу в результаті міграційних процесів, а також погіршення якісних показників населення [7, с. 52].

Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо ринку праці є розроблення програм, які б сприяли поверненню трудових мігрантів до України, що може бути досягнуто шляхом забезпечення подальшого економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати.

Слід зазначити, що пандемія COVID-19, яка почалася у 2020 р., сформувала нові виклики як для демографічної ситуації, так і для ринку праці. За даними Державної служби статистики України, рівень зайнятості населення за перше півріччя 2020 р. серед населення віком 15–70 років – 55,2%. Рівень безробіття серед робочої сили серед осіб у віці 15–70 років – 9,9%. Найбільше постраждали від коронакризи і відчутно скоротили кількість вакансій готелі, ресторани, туристичні оператори, салони краси, ритейл.

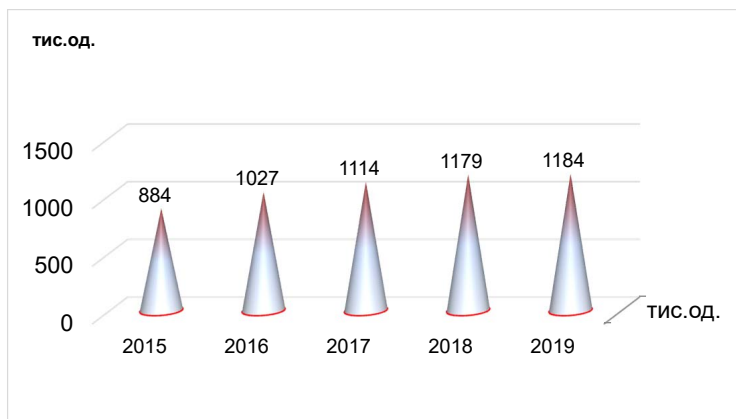

Рис. 2. Кількість чинних на кінець року дозволів на перебування громадян України в країнах ЄС за період 2015–2019 рр.

Джерело: сформовано авторами за [6, с. 7]

Такі умови створюють попит на одні професії і вивільняють значну частину працівників інших професій, що істотно підвищує диспропорції на ринку праці.

Загалом вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці по всіх згаданих вище напрямках призвів до безпосереднього та опосередкованого зменшення залучення робочої сили до економічної діяльності. Це зумовлено тимчасовими локдаунами, карантинами вихідного дня або ж обмеженням певних видів економічної діяльності в Україні та припиненням/обмеженням трудової міграції з України за кордон.

Опосередкований вплив пандемії COVID-19 на розвиток ситуації на українському ринку праці проявлявся через зміну попиту на різні товари й послуги вітчизняних підприємств в Україні та

за кордоном, що відповідно, змінювало потребу в послугах робочої сили [5].

Окрім того, необхідно вирішити низку питань для забезпечення ефективної зайнятості та управління трудовими ресурсами у частині:

- посилення ролі Державної служби зайнятості, координації її діяльності з органами влади, місцевого самоврядування та суб'єктами ринку праці;
- стимулювання створення робочих місць у державному та приватному секторах економіки;
- акцентування на розробленні превентивних заходів, спрямованих на скорочення обсягів відкритого та прихованого безробіття;
- посилення діяльності профспілкових організацій у напрямі захисту прав та інтересів найманих працівників;
- забезпечення поступового зростання рівня оплати праці з метою забезпечення належного рівня життя населення;
- сприяння посиленню мобільності трудових ресурсів завдяки розвитку системи безперервної освіти [3, с. 12].

Висновки з проведеного дослідження. Можна сказати, що проблема управління трудовими ресурсами в сучасних умовах набуває особливого значення, адже демографічні процеси в Україні мають негативні тенденції, спостерігається збільшення трудової міграції, що, своєю чергою, призводить до значних диспропорцій на ринку праці.

У найближчому майбутньому це може призвести до незворотних наслідків скорочення

Таблиця 2

Показники ринку праці в Україні за період 2015–2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення 2019 р. до 2015р.	
						%	+/-
Усього населення у віці 15–70 років, тис осіб	18097,9	17955,1	17854,4	17939,5	18066,0	-0,2	-31,9
у % до населення відповідної вікової групи	62,4	62,2	62,0	62,6	63,4	1,6	1
- працездатного віку	17396,0	17303,6	17193,2	17296,2	17381,8	-0,1	-14,2
у % до населення відповідної вікової групи	71,5	71,1	71,5	72,7	74,0	3,5	2,5
Зайняте населення, тис осіб - у віці 15–70 років	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	0,8	135,1
у % до населення відповідної вікової групи	56,7	56,3	56,1	57,1	58,2	2,6	1,5
- працездатного віку	15742,0	15626,1	15495,9	15718,6	15894,9	1,0	152,9
у % до населення відповідної вікової групи	64,7	64,2	64,5	66,1	67,6	4,5	2,9
Безробітне населення, тис осіб - у віці 15–70 років	1654,7	1678,2	1698,0	1578,6	1487,7	-10,1	-167
у % до населення відповідної вікової групи	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	-9,9	-0,9
- працездатного віку	1654,0	1677,5	1697,3	1577,6	1486,9	-10,1	-167,1
у % до населення відповідної вікової групи	9,5	9,7	9,9	9,1	8,6	-9,5	-0,9

Джерело: складено за даними [2]

трудоу ресурсів країни. Отже, виникає необхідність реалізації продуманої державної політики з метою подолання наявних негативних тенденцій та створення умов поліпшення рівня життя населення України.

Із метою підвищення якості трудових ресурсів в Україні та вдосконалення управління ними необхідно провести оптимізацію системи оплати праці; здійснювати соціальну підтримку окремих груп населення; стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу; вдосконалювати нормативно-правове регулювання трудових відносин; зменшувати податкове навантаження на підприємства, особливо у період пандемії; формувати конкурентоспроможну професійну структуру випускників з урахуванням потреб ринку праці; розробляти та реалізовувати активну державну соціально-економічну політику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брояка А.А., Ясінська Б.О. Науково-теоретичні засади розвитку людського капіталу в сільській місцевості. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. № 42. С. 69–76.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.12.2020).
3. Кичко І.І., Мекшун Л.М. Особливості скандинавської моделі регулювання ринку праці. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1(17). С. 7–13.
4. Костюкєвич Т.К. Вплив демографічних чинників на сучасний стан розвитку економіки України. *Теорія та практика управління розвитком економіки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 10 жовтня 2019 р. Київ : ТОВ «ВІПО», 2019. С. 470–472.
5. Кульцький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. *Україна: події, факти, коментарі*. 2020. № 12. С. 43–57.
6. Міграція в Україні: цифри і факти / Фонд розвитку МОМ. 2019. 20 с.
7. Майданік І.П. Зміна громадянства як точка повернення на батьківщину для трудових мігрантів з України. *Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України* : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Київ, 19 грудня 2019 р. / упоряд. О.А. Малиновська. Київ : НІСД, 2019. С. 47–52.

REFERENCES:

1. Broiaka A.A., Yasinska B.O. (2020) Naukovo-teoretychni zasady rozvytku liudskoho kapitalu v sil'skii mistsevoli [Scientific and theoretical principles of human capital development in rural areas]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, no. 42, pp. 69–76. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 4 December 2020).
3. Kychko I.I., Mekshun L.M. (2019) Osoblyvosti skandinavskoi modeli rehuliuвання rynku pratsi [The specifics of the scandinavian model of labor market regulation]. *Naukovyi visnyk Polissia*, no. 1 (17), pp. 7–13. (in Ukrainian)
4. Kostiukievych T.K. (2019) Vplyv demohrafichnykh chynnykiv na suchasnyi stan rozvytku ekonomiky Ukrainy [The influence of demographic factors on the current situation development of the economy of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka upravlinnia rozvytkom ekonomiky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: TOV «VIPO», pp. 470–472. (in Ukrainian)
5. Kultskyy S. (2020) Ukrainskyi rynek pratsi pid vplyvom pandemii COVID-19: stan ta otsinka perspektiv rozvytku [Ukrainian labor market under the influence of the COVID-19 pandemic: status and assessment of development prospects]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, no. 12, pp. 43–57. (in Ukrainian)
6. Migrants in Ukraine: tsyfry i fakty (2019) Fond rozvytku MOM, 20 p.
7. Maidanik I.P. (2019) Zmina hromadianstva yak tochka nepovernennia na batkivshchynu dlia trudovykh mihrantiv z Ukrainy [Change of citizenship as a point of non-repatriation for labor migrants from Ukraine]. *Problemy realizatsii Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy*: zb. materialiv nauk.-prakt. konf./ uporiad. O. A. Malynovska. Kyiv: NISD, pp. 47–52. (in Ukrainian)